

Spinoza's bijdrage aan een
actueel debat: bestaat de
vrije wil?

Vereniging voor Wijsbegeerte
Den Haag

Miriam van Reijen
16 februari 2016

Benedictus de Spinoza
1632 (Amsterdam) – 1677 (Den Haag)

Spinoza is als tweede generatie allochtoon in Amsterdam geboren uit Portugees joodse ouders.

Joodse Begraafplaats Ouderkerk a/d Amstel

met de graven van o.a. Spinoza's ouders:
Hanna Deborah (gest. 1637) en
Michael de Spinoza (gest. 1653)

Rijnsburg: 1661 - 1663

Na het failliet van het door hem en zijn broer Gabriel overgenomen bedrijf (Bento y Gabriel De Spinosa) werd hij in 1656 om nog niet helemaal opgehelderde redenen door de synagoge in Amsterdam in de ban gedaan.

Spinoza woont later een paar jaar in Rijnsburg

Spinoza in Voorburg: 1663 – 1669

Beeld van Rudolf Roth
(1964)

plantsoen Spinozalaan

Den Haag: 1669 - 1677

De laatste jaren van zijn
leven woonde
Spinoza in Den Haag,
waar hij in 1677 stierf

Nieuwe Kerk, Den Haag

Geen graf, wel een gedenksteen

De verregeraande consequenties van Spinoza's opvatting van god voor de mens:

- De mens neemt geen aparte plaats in in het geheel van de natuur
- Ook de mens volgt altijd de goddelijke wet of wel de natuurwetten
- Er bestaat geen absoluut (ethisch) goed en kwaad
 - Er bestaan geen wonderen, er is geen toeval en mensen hebben geen vrije wil

Spinoza's bijdrage aan een actueel debat: bestaat de vrije wil en zo niet- hoe erg is dat?

Begripsverheldering:

onderscheid vrijheid en vrije wil

wilsvrijheid en vrij handelen

onbewust en bewust handelen

determinisme is geen fatalisme

Twee drogredenen

De waarneming/ervaring van iets is geen argument voor het bestaan ervan (zie de zon)

De eventuele gevolgen van het al of niet bestaan van iets zijn geen argumenten voor het feitelijk bestaan ervan

Spinoza's filosofische argumenten

- een consequent monisme en naturalisme
- de *verticale causaliteit* of almacht
- de radicale eenheid van lichaam en geest
- er bestaan alleen werkoorzaken, geen doelloorzaken
- 'wil' = een andere naam voor drift (conatus)

De argumenten vanuit de alledaagse praktijk

- de *horizontale causaliteit* (N.B.: ook bij 'goed' gedrag)
- ik kan alles – ja, maar alleen onder bepaalde voorwaarden (Schopenhauer)
- kennen van de naaste oorzaak is handig maar niet noodzakelijk (= de oefening tegen schuldgevoel)

De veronderstelde praktische consequenties

1. geen morele verantwoordelijkheid, zonde, schuld en blaam...en verdienste of lof

Spinoza: dat klopt, maar hoe erg is dat?

2. bij verondersteld niet kunnen ingrijpen, juridisch veroordelen en 'straffen'

Spinoza: dat klopt niet. Effectieve maatregelen nemen blijft mogelijk en wenselijk.

Tot slot:

3. veronderstelling: leidt tot het begaan van misdaden

Spinoza: zoals de waard is.....en zie 2.

Het verschil tussen extrinsieke en intrinsieke motivatie

En toch...het mag niet waar zijn!

‘De geest is gewillig, maar het vlees is sterk’

- de sterkste voorstelling of aandoening wint
- maar dit wordt vaak ervaren als een conflict tussen geest (beter weten) en lichaam (de verleiding)
- de ‘oplossing’: een interne verandering van koele rede naar affectief beladen intuïtief weten (inzicht, verinnerlijkt, eigen gemaakt)

Om verder te lezen:

- Jan Knol, En je zult spinazie eten. Aan tafel bij Spinoza, filosoof van de blijdschap. Wereldbibliotheek, Amsterdam, 2006.
- Steven Nadler, Spinoza. Olympus, Amsterdam, 2005.
- Miriam van Reijen, Spinoza. De geest is gewillig, maar het vlees is sterk, Klement, Kampen, 2008.
- Miriam van Reijen, Het Argentijnse gezicht van Spinoza. Passies en politiek. Klement, Kampen, 2010.
- Miriam van Reijen (hertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien), Spinoza, Brieven over het kwaad. Wereldbibliotheek, Amsterdam, 2012.
- Miriam van Reijen, Spinoza in bedrijf: van passie naar aktie. Uitg. Klement, Zoetermeer, 2013